BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINI MEDIA TAHDIDLARDAN HIMOYALASHDA MA’NAVIY-MA’RIFIY TARBIYANING O‘RNI

Karimova Nargiza Raximovna
Andijon viloyati Pedagogik mahorat markazining
Maktabgacha, boshlang'ich va maxsus ta'lim kafedrasi,v.b. dotsent.
Email: karimovanargiza564@ gmail.com.
Orcid: 0009-0006-4250-0849

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini zamonaviy media tahdidlardan himoyalashda ma’naviy-ma’rifiy tarbiyaning o‘rni yoritilgan. Unda o‘quvchilarda media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, axborotdan xavfsiz va mas’uliyatli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, oila va maktab hamkorligi, interaktiv metodlar hamda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida media tahdidlarning salbiy ta’sirini kamaytirish yo‘llari asoslangan. Tadqiqot natijalari ma’naviy-ma’rifiy tarbiya boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining media muhitida ongli va xavfsiz faoliyat yuritishida muhim omil ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, media tahdid, media savodxonlik, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash, raqamli muhit.

Аннотация. В данной статье рассматривается роль духовно-воспитательного образования в защите учащихся начальной школы от угроз со стороны современных СМИ. Анализируются педагогические возможности развития медиаграмотности, критического мышления и навыков безопасного и ответственного использования информации у учащихся. Также обсуждаются способы снижения негативного воздействия угроз со стороны СМИ на основе сотрудничества семьи и школы, интерактивных методов и национальных и универсальных ценностей. Результаты исследования показывают, что духовно-воспитательное образование является важным фактором осознанного и безопасного функционирования учащихся начальной школы в медиасреде.

Ключевые слова: начальное образование, угроза со стороны СМИ, медиаграмотность, духовно-воспитательное образование, информационная безопасность, критическое мышление, цифровая среда.

Abstract. This article discusses the role of spiritual and educational education in protecting primary school students from modern media threats. It analyzes pedagogical opportunities for developing media literacy, critical thinking, and safe and responsible use of information skills in students. It also discusses ways to reduce the negative impact of media threats based on family and school cooperation, interactive methods, and national and universal values. The results of the study show that spiritual and educational education is an important factor in the conscious and safe functioning of primary school students in the media environment.

Keywords: primary education, media threat, media literacy, spiritual and educational education, information security, critical thinking, digital environment.

Kirish. Bugungi kunda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi inson hayotining barcha sohalariga, jumladan, ta’lim jarayoniga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar, video platformalar, onlayn o‘yinlar va turli raqamli ilovalar bolalarning axborot olish, muloqot qilish va bo‘sh vaqtini tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari raqamli muhit bilan tobora erta yoshdan tanishmoqda.

Raqamli texnologiyalar ta’lim uchun katta imkoniyatlar yaratishi bilan birga, o‘quvchilarning yoshiga mos bo‘lmagan yoki ishonchsiz axborotga duch kelishi, manipulyativ kontent ta’siriga tushishi, tajovuzkor xatti-harakatlarni targ‘ib qiluvchi materiallarni ko‘rishi, internetdagi begona shaxslar bilan nomaqbul muloqot qilishi kabi xavflarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Bunday holatlar umumiy ma’noda media tahdidlar sifatida qaraladi[1].

Media tahdid tushunchasi keng mazmunga ega bo‘lib, u bolalarga zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan yolg‘on yoki chalg‘ituvchi axborot, zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi materiallar, kiberbulling, manipulyativ reklama, nomaqbul kontent, internet firibgarligi va boshqa xavfli axborot ta’sirlarini qamrab oladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bunday tahdidlarni mustaqil ravishda to‘g‘ri baholash uchun yetarli hayotiy tajriba va tanqidiy tahlil ko‘nikmalariga ega bo‘lmasligi mumkin.

Shuning uchun bolalarni media tahdidlardan himoyalash faqat texnik nazorat yoki internetdan foydalanishni cheklash bilan bog‘liq masala emas. Bu jarayon bolaning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari, qadriyatlari, mas’uliyat hissi va mustaqil fikrlash qobiliyati bilan chambarchas bog‘liq. Shu ma’noda ma’naviy-ma’rifiy tarbiya media xavfsizlikning muhim pedagogik asoslaridan biri sifatida namoyon bo‘ladi.

Ma’naviy-ma’rifiy tarbiya o‘quvchilarda yaxshilik va yomonlikni farqlash, o‘z xatti-harakatining oqibatini anglash, boshqalarga hurmat bilan munosabatda bo‘lish, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni qadrlash kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur sifatlar raqamli muhitda ham o‘z ifodasini topadi. Masalan, o‘quvchi internetda uchragan har qanday axborotni darhol qabul qilmasligi, uni tekshirishga harakat qilishi, nomaqbul materialni boshqalarga tarqatmasligi va o‘zining hamda boshqa insonlarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilishi zarur[2].

Mavzuning dolzarbligi shundaki, bolalarni raqamli muhitdan butunlay ajratib qo‘yish amaliy jihatdan ham, pedagogik jihatdan ham to‘g‘ri yechim emas. Aksincha, ularga media muhitida xavfsiz va mas’uliyatli harakat qilishni o‘rgatish muhimdir. Bunda ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, media savodxonlik va raqamli xavfsizlik ko‘nikmalari bir-birini to‘ldirishi lozim.

Tadqiqotning maqsadi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalashda ma’naviy-ma’rifiy tarbiyaning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash va samarali metodik yondashuvlarni asoslash.

Tadqiqotning vazifalari quyidagilardan iborat: media tahdidlarning boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’sirini tahlil qilish; o‘quvchilarning media xavfsizligini ta’minlashda ma’naviy-ma’rifiy tarbiyaning o‘rnini aniqlash; media savodxonlik va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlarini ko‘rsatish; oila, maktab va jamiyat hamkorligining ahamiyatini asoslash; boshlang‘ich sinflarda media xavfsizlikni shakllantirishga qaratilgan pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqotning obyekti — boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarning media xavfsizligini shakllantirish jarayoni.

Tadqiqotning predmeti — ma’naviy-ma’rifiy tarbiya vositasida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalashning pedagogik shartlari.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang‘ich ta’limda media savodxonlik, axborot xavfsizligi va bolalarni raqamli muhitdagi tahdidlardan himoyalash masalalari zamonaviy pedagogik tadqiqotlarning dolzarb yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Mazkur muammoga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, tadqiqotchilar media ta’limning asosiy vazifalaridan biri sifatida o‘quvchining axborotni anglash, baholash va undan mas’uliyatli foydalanish qobiliyatini rivojlantirishni ko‘rsatadilar.

Media savodxonlik konsepsiyasida o‘quvchining turli media manbalarini tushunishi, axborotning maqsadi va ishonchliligini baholashi, media mahsulotlarning inson qarashlariga ta’sirini anglay olishi muhim hisoblanadi. Bu yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun ham moslashtirilishi mumkin. Bunda murakkab nazariy tushunchalardan ko‘ra, bolaga kundalik hayotida uchrashi mumkin bo‘lgan sodda vaziyatlar orqali to‘g‘ri va noto‘g‘ri axborotni ajratish o‘rgatiladi.

UNESCO tomonidan media va axborot savodxonligi bo‘yicha ishlab chiqilgan yondashuvlarda ham insonning axborotni izlash, tahlil qilish, tanqidiy baholash va mas’uliyatli foydalanish kompetensiyalariga e’tibor qaratiladi. Ushbu yondashuvlar bolalarni faqat zararli axborotdan himoya qilish emas, balki ularda axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi[3].

Raqamli muhit va bolalar xavfsizligi masalasida UNICEF tadqiqotlarida bolalarning onlayn muhitdagi huquqlarini himoyalash, xavfsiz raqamli makonni yaratish, ota-onalar va pedagoglarning raqamli savodxonligini oshirish muhimligi qayd etiladi. Bu yondashuv boshlang‘ich ta’limda oila va maktab hamkorligining zarurligini asoslash imkonini beradi.

M. Prensky tomonidan ilgari surilgan raqamli avlodga oid qarashlar zamonaviy bolalarning texnologiyalar bilan yaqin aloqasini tushuntirishga yordam beradi. Biroq bolalarning texnologiyadan foydalanishi ularning media xavflarini mustaqil ravishda anglay olishlarini anglatmaydi. Shu sababli raqamli tajriba bilan bir qatorda ma’naviy-axloqiy mezonlarni ham shakllantirish zarur.

Media ta’lim bo‘yicha tadqiqotlarda bolaning tanqidiy fikrlash qobiliyati media tahdidlarga qarshi eng muhim himoya omillaridan biri sifatida ko‘rsatiladi. Tanqidiy fikrlash orqali o‘quvchi axborotni shunchaki qabul qilmasdan, “Bu axborotni kim yaratgan?”, “Nima uchun yaratilgan?”, “Bu ma’lumot qanchalik ishonchli?”, “U menga qanday ta’sir qilishi mumkin?” kabi savollarni berishga o‘rganadi.

O‘zbek pedagogikasida ma’naviy-axloqiy tarbiya, milliy qadriyatlar va o‘quvchi shaxsini rivojlantirish masalalari keng tadqiq etilgan. Ushbu ilmiy qarashlarni media xavfsizlik bilan bog‘lash natijasida ma’naviy-ma’rifiy tarbiya o‘quvchining raqamli muhitdagi xatti-harakatlarini boshqarishga yordam beruvchi ichki mezonlarni shakllantirishi mumkinligi ko‘rinadi.

Shunday qilib, mavjud adabiyotlar tahlili media xavfsizlikni faqat texnik himoya, nazorat yoki cheklash orqali ta’minlash yetarli emasligini ko‘rsatadi. O‘quvchida mustaqil fikrlash, axborotga tanqidiy munosabat, mas’uliyat, odob-axloq va qadriyatlarga hurmat shakllantirilgandagina media tahdidlarga nisbatan barqaror immunitetni rivojlantirish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning metodologik asosini boshlang‘ich ta’limda o‘quvchi shaxsiga yo‘naltirilgan yondashuv, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan ta’lim, media ta’lim va ma’naviy-ma’rifiy tarbiya tamoyillarining o‘zaro integratsiyasi tashkil etadi. Tadqiqotda boshlang‘ich sinf

o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalash masalasi faqat axborot xavfsizligi nuqtayi nazaridan emas, balki o‘quvchining ma’naviy-axloqiy rivojlanishi, media savodxonligi, tanqidiy fikrlashi va mas’uliyatli xulq-atvorini shakllantirish bilan bog‘liq kompleks pedagogik jarayon sifatida qaraldi.

Tadqiqot metodologiyasida tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy, aksiologik va faoliyatga asoslangan yondashuvlar asosiy metodologik yo‘nalish sifatida belgilandi.

Tizimli yondashuv asosida media tahdidlardan himoyalash jarayoni o‘zaro bog‘liq bo‘lgan ma’naviy-ma’rifiy tarbiya, media savodxonlik, axborot xavfsizligi, tanqidiy fikrlash, oila va maktab hamkorligi kabi tarkibiy qismlarning yagona tizimi sifatida tahlil qilindi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, o‘quvchini media tahdidlardan himoyalash faqat bitta dars yoki tarbiyaviy tadbir bilan cheklanmaydi, balki ta’lim jarayonining barcha bosqichlarida izchil amalga oshirilishi lozim[4].

Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv o‘quvchining yosh, psixologik va individual xususiyatlarini hisobga olishni nazarda tutadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchisining axborotni qabul qilish, tushunish va baholash imkoniyatlari hali rivojlanish bosqichida bo‘lganligi sababli media xavfsizlikka oid tushunchalarni sodda, aniq va amaliy vaziyatlar orqali shakllantirish metodologik jihatdan muhim hisoblanadi.

Kompetensiyaviy yondashuv tadqiqotning muhim metodologik asoslaridan biri sifatida o‘quvchida media va axborot bilan ishlashga oid amaliy kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirildi. Bunda o‘quvchining axborotni izlash, uning mazmunini tushunish, manbasini aniqlash, ishonchliligini baholash, shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash va xavfli vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish ko‘nikmalari asosiy mezon sifatida olindi.

Aksiologik yondashuv orqali media muhitidagi xulq-atvorning ma’naviy va axloqiy jihatlari tahlil qilindi. O‘quvchida halollik, inson qadr-qimmatini hurmat qilish, mehr-oqibat, mas’uliyat, vatanparvarlik, bag‘rikenglik va odob kabi qadriyatlarni shakllantirish media tahdidlarga qarshi ma’naviy immunitetni rivojlantirishning muhim sharti sifatida belgilandi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, bola internetdagi axborotni nafaqat “foydali yoki zararli” mezoni bilan, balki “insoniy qadriyatlarga mos yoki zid” mezoni asosida ham baholashga o‘rganadi.

Faoliyatga asoslangan yondashuv esa o‘quvchining media xavfsizlik qoidalarini tayyor shaklda yodlab olishidan ko‘ra, ularni amaliy faoliyat davomida egallashiga ustuvor ahamiyat beradi. Shu maqsadda tadqiqotda muammoli vaziyatlar, rolli o‘yinlar, savol-javob, “To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri?”, “Vaziyatni bahola”, “Media detektiv”, “Men qanday yo‘l tutaman?” kabi interaktiv metodlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi.

Tadqiqotning metodik modelida quyidagi o‘zaro bog‘liq bosqichlar belgilandi:

ma’naviy qadriyatlarni shakllantirish → media savodxonlikni rivojlantirish → tanqidiy fikrlashni faollashtirish → xavfsiz xulq-atvor ko‘nikmalarini shakllantirish → amaliy vaziyatlarda qo‘llash → refleksiya va baholash.

Tadqiqot davomida quyidagi ilmiy-pedagogik metodlardan foydalanildi:

1. Nazariy tahlil – media tahdidlar, media savodxonlik, axborot xavfsizligi va ma’naviy-ma’rifiy tarbiya bo‘yicha ilmiy adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish.
2. Taqqoslash metodi – an’anaviy tarbiyaviy yondashuvlar bilan media xavfsizlikka yo‘naltirilgan zamonaviy pedagogik yondashuvlarning o‘ziga xos jihatlarini aniqlash.
3. Pedagogik kuzatish – o‘quvchilarning media mazmunini qabul qilishi, savollarga munosabati, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishi va guruhli faoliyatdagi ishtirokini kuzatish.
4. Suhbat metodi – o‘quvchilar, pedagoglar va ota-onalarning media xavfsizligi haqidagi qarashlarini aniqlash.
5. Pedagogik modellashtirish – boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalashning ma’naviy-ma’rifiy modelini ishlab chiqish.
6. Umumlashtirish – tadqiqot davomida olingan ilmiy va pedagogik ma’lumotlarni tizimlashtirish hamda umumiy xulosalar shakllantirish.

O‘quvchilarning media xavfsizlik kompetensiyasini baholash uchun motivatsion-qadriyatli, kognitiv, amaliy-faoliyatli va refleksiv mezonlar belgilandi.

Motivatsion-qadriyatli mezon o‘quvchining xavfsiz media xulq-atvoriga munosabati, insoniy qadriyatlarga hurmati va media muhitida mas’uliyatli harakat qilishga tayyorligini ifodalaydi[5].

Kognitiv mezon o‘quvchining media, axborot, shaxsiy ma’lumot, yolg‘on axborot, xavfli kontent kabi tushunchalar haqidagi bilimlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Amaliy-faoliyatli mezon o‘quvchining real yoki modellashtirilgan media vaziyatlarida to‘g‘ri qaror qabul qila olish qobiliyatini belgilaydi. Masalan, noma’lum shaxs xabar yuborganida qanday harakat qilish, shubhali havolaga duch kelganda nima qilish yoki internetda boshqa o‘quvchiga nisbatan haqoratli munosabat kuzatilganda kimga murojaat qilish kabi vaziyatlar tahlil qilinadi.

Refleksiv mezon o‘quvchining o‘z media xatti-harakatlarini baholay olishi, xatolarini anglash va kelgusida xavfsizroq qaror qabul qilish qobiliyatini aniqlashga qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasida media tahdidlardan himoyalashning samaradorligi quyidagi pedagogik shartlar asosida baholandi: media xavfsizlik mazmunini boshlang‘ich ta’limning tarbiyaviy mazmuni bilan integratsiyalash;

ma’naviy-ma’rifiy qadriyatlarni media ta’lim bilan bog‘lash; o‘quvchilarning yosh xususiyatlariga mos interaktiv metodlardan foydalanish; o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish; oila, maktab va pedagogik jamoa o‘rtasidagi hamkorlikni yo‘lga qo‘yish; o‘quvchilarga xavfli media vaziyatlarida amaliy harakat algoritmlarini o‘rgatish.

Metodologik yondashuvning yakuniy natijasi sifatida boshlang‘ich sinf o‘quvchisida “anglash – baholash – qaror qabul qilish – xavfsiz harakat qilish – murojaat qilish” ko‘nikmalarining izchil shakllanishi ko‘zda tutiladi.

Shunday qilib, mazkur tadqiqot metodologiyasi media tahdidlardan himoyalashni texnik cheklovlar bilan chegaralab qo‘ymasdan, uni o‘quvchining ma’naviy-axloqiy rivojlanishi, media savodxonligi va amaliy xavfsizlik kompetensiyalari bilan uzviy bog‘liq holda o‘rganishga imkon beradi[6]. Ushbu metodologik asoslar tadqiqotning keyingi bosqichlarida olingan natijalarni pedagogik nuqtayi nazardan izohlash va boshlang‘ich ta’lim uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalashda ma’naviy-ma’rifiy tarbiya muhim profilaktik va rivojlantiruvchi vosita ekanligini ko‘rsatdi.

Birinchi navbatda, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya o‘quvchida ichki axloqiy mezonlarni shakllantiradi. Agar bola yaxshilik va yomonlik, foydali va zararli, rost va yolg‘on tushunchalarini kundalik hayotda farqlashga o‘rgatilgan bo‘lsa, u raqamli muhitdagi axborotga ham ma’lum darajada tanqidiy yondashadi.

Ikkinchi muhim natija — tanqidiy fikrlashning rivojlanishi. Media tahdidlarning ayrim shakllari o‘quvchini ishontirish, qo‘rqitish, qiziqtirish yoki aldash orqali ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli bolaga axborotning tashqi ko‘rinishiga emas, uning mazmuni va manbasiga e’tibor berish o‘rgatilishi zarur.

Uchinchi natija — media xulq-atvor madaniyatining shakllanishi. O‘quvchi internetdan foydalanishda o‘z xatti-harakatining boshqalarga ta’sirini tushunishi kerak. Masalan, boshqa bolaning suratini ruxsatsiz tarqatish, haqoratli izoh yozish yoki yolg‘on ma’lumotni boshqalarga yuborish ham axloqiy, ham xavfsizlik nuqtayi nazaridan noto‘g‘ri ekanligini anglash muhim.

To‘rtinchi natija — oila va maktab hamkorligining kuchayishi. Bolaning media muhitidagi faoliyati faqat maktabda emas, balki uy sharoitida ham davom etadi. Shuning uchun ota-onalarga ham media xavfsizligi bo‘yicha pedagogik tavsiyalar berish zarur.

Oila va maktab hamkorligining quyidagi modeli samarali bo‘lishi mumkin:

Ota-ona nazorati → ochiq muloqot → maktabdagi media ta’lim → ma’naviy-ma’rifiy tarbiya → mustaqil xavfsiz xulq-atvor.

Beshinchi natija — taqiqlashdan ongli tanlovga o‘tish. Bolaga “internetdan foydalanma” deyish qisqa muddatli himoya berishi mumkin, ammo media muhitida mustaqil harakat qilish ko‘nikmasini shakllantirmaydi. Shu sababli pedagogik yondashuv “nima qilish mumkin emas?” degan savol bilan birga “nima qilish kerak?” degan savolga ham javob berishi lozim.

Media tahdidlarning asosiy turlari va ularga qarshi ma’naviy-ma’rifiy yondashuv quyidagi jadvalda ifodalanishi mumkin:

Media tahdid turi	**O‘quvchiga ehtimoliy ta’siri**	**Pedagogik himoya**
Yolg‘on axborot	Noto‘g‘ri xulosa	Tanqidiy fikrlash
Zo‘ravonlik kontenti	Salbiy xulq modeli	Ma’naviy-axloqiy tarbiya
Kiberbulling	Ruhiy noqulaylik	Empatiya va muloqot madaniyati
Nomaqbul kontent	Yoshga mos bo‘lmagan axborot	Media gigiyena va nazorat
Begona shaxslar bilan aloqa	Shaxsiy xavfsizlikka tahdid	Shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash
Manipulyativ reklama	Noto‘g‘ri iste’mol qarorlari	Media savodxonlik
Internet firibgarligi	Moddiy yoki axborot xavfi	Ogohlik va mas’uliyat

Natijalardan kelib chiqib, boshlang‘ich sinf o‘quvchisida media xavfsizligini shakllantirish uchun quyidagi **“5 bosqichli media xavfsizlik algoritmi”**ni tavsiya etish mumkin:

1-bosqich. To‘xta. Shubhali axborot yoki xabarni darhol qabul qilmaslik.

2-bosqich. O‘yla. Axborot nimani anglatishini va kim tomonidan yuborilganini o‘ylab ko‘rish.

3-bosqich. Tekshir. Ishonchli manba yoki kattalardan ma’lumotni aniqlashtirish.

4-bosqich. Himoyalan. Shaxsiy ma’lumotlarni bermaslik va shubhali havolalarga kirmaslik.

5-bosqich. Murojaat qil. Muammoli vaziyatda ota-ona, o‘qituvchi yoki boshqa ishonchli kattaga xabar berish.

Mazkur algoritm boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun sodda va esda qolarli bo‘lib, turli darslarda ham qo‘llanishi mumkin.

Muhokama. Media tahdidlarning tobora xilma-xil ko‘rinishga ega bo‘lib borishi bolalarni himoyalash masalasiga kompleks yondashishni talab qiladi. Bu jarayonda faqat texnik vositalar, filtrlar yoki ota-onalar nazorati

bilan cheklanib qolish yetarli emas. Chunki bola kelajakda raqamli muhitdan mustaqil foydalanadigan shaxsga aylanadi. Demak, unda xavfsiz xulq-atvorning ichki mexanizmlari shakllangan bo‘lishi kerak.

Ma’naviy-ma’rifiy tarbiyaning kuchli jihati shundaki, u o‘quvchining xatti-harakatini faqat tashqi nazorat orqali emas, balki ichki e’tiqod va qadriyatlar asosida boshqarishga yordam beradi. Masalan, o‘quvchiga “boshqa odamni internetda haqorat qilma” deb taqiqlashdan ko‘ra, “har bir inson hurmatga loyiq” degan axloqiy tushunchani shakllantirish barqarorroq natija berishi mumkin.

Boshlang‘ich ta’limda media xavfsizlik masalasini alohida fan sifatida emas, balki mavjud fanlar va tarbiyaviy tadbirlar bilan integratsiyalash mumkin. Ona tili va o‘qish darslarida axborot manbasini aniqlash, matnning mazmunini tahlil qilish, qahramonlarning xatti-harakatiga baho berish orqali media savodxonlik elementlarini shakllantirish mumkin.

Tarbiya mashg‘ulotlarida esa “Internetda odob”, “Raqamli do‘stlik”, “Begona odam bilan muloqot”, “Shaxsiy ma’lumot nima?”, “Internetdagi rost va yolg‘on” kabi mavzulardan foydalanish mumkin.

Matematika yoki tabiiy fanlar darslarida ham axborotni tahlil qilishga oid kichik topshiriqlar berish mumkin[7]. Masalan, o‘quvchilarga biror diagramma yoki rasm taqdim etilib, undagi ma’lumotlarni qanday tekshirish mumkinligi haqida savollar beriladi. Bu usul media savodxonlikni alohida mavzu sifatida emas, balki fanlararo kompetensiya sifatida shakllantirishga yordam beradi.

Oila bilan hamkorlikda esa ota-onalarga quyidagi tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq: bolani internetdan foydalanishda faqat nazorat qilmasdan, u bilan ochiq suhbatlashish; bola ko‘rgan kontent haqida savollar berish; shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash qoidalarini tushuntirish; nomaqbul kontentga duch kelganda bolani ayblamaslik; bolaning muammoli vaziyat haqida bemalol gapira olishiga sharoit yaratish; internetdan foydalanishning oqilona vaqt chegaralarini belgilash; o‘zlari ham raqamli xavfsizlik qoidalariga amal qilish.

Shu bilan birga, pedagogning o‘zi ham media savodxon bo‘lishi kerak. O‘qituvchi o‘quvchilarga media xavfsizligi haqida tavsiya berar ekan, axborot manbalarini tekshirish, raqamli resurslarni tanlash va bolalarga mos kontentni ajratish ko‘nikmalariga ega bo‘lishi lozim.

Media xavfsizlikni shakllantirishda yana bir muhim masala — qo‘rqitishga asoslangan tarbiyadan voz kechish. Bolaga internetdagi barcha narsani xavfli deb ko‘rsatish uning texnologiyaga nisbatan asossiz qo‘rquvini kuchaytirishi mumkin. To‘g‘ri yondashuv — xavfni tan olish bilan birga, undan himoyalanish usullarini o‘rgatishdir.

Demak, ma’naviy-ma’rifiy tarbiya media tahdidlarga qarshi uch darajada ta’sir ko‘rsatadi:

birinchidan, o‘quvchining axloqiy immunitetini mustahkamlaydi;

ikkinchidan, axborotni tanqidiy baholash qobiliyatini rivojlantiradi;

uchinchidan, raqamli muhitda mas’uliyatli xulq-atvorni shakllantiradi.

Shu sababli boshlang‘ich ta’limda media xavfsizlikni ta’minlash bo‘yicha pedagogik modelni “ma’naviy qadriyat + media savodxonlik + tanqidiy fikrlash + amaliy xavfsizlik ko‘nikmasi + oila hamkorligi” tamoyillari asosida qurish maqsadga muvofiqdir[8].

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalash zamonaviy ta’limning muhim vazifalaridan biridir. Raqamli texnologiyalar bolaning bilim olish va muloqot qilish imkoniyatlarini kengaytirayotgan bir sharoitda uning xavfsiz media xulq-atvorini shakllantirishga ham alohida e’tibor berish zarur.

Tadqiqot natijalari ma’naviy-ma’rifiy tarbiya media tahdidlarning salbiy ta’sirini kamaytirishda muhim pedagogik omil ekanligini ko‘rsatdi. Ma’naviy-ma’rifiy tarbiya orqali o‘quvchilarda halollik, mas’uliyat, hurmat, mehr-oqibat, tanqidiy fikrlash, axborotga ehtiyotkor munosabat va ongli tanlov kabi sifatlarni shakllantirish mumkin.

Media xavfsizlikni ta’minlashda faqat taqiqlash yoki texnik nazoratga tayanish yetarli emas. O‘quvchiga muammoli vaziyatni anglash, axborotni tekshirish, shaxsiy ma’lumotlarini himoyalash va zarur holatda ishonchli kattalarga murojaat qilishni amaliy ravishda o‘rgatish kerak.

Boshlang‘ich sinflarda “Media detektiv”, “Vaziyatni bahola”, “To‘g‘ri yoki noto‘g‘ri?”, “Men qanday yo‘l tutaman?”, “Aqliy hujum”, “Rolga kirish” kabi interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning media savodxonligi va mustaqil fikrlashini rivojlantirishga yordam beradi[9].

Shuningdek, maktab va oila hamkorligi media xavfsizlikning muhim sharti hisoblanadi. Ota-ona, o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasida ochiq muloqot mavjud bo‘lsa, bola internetdagi muammoli vaziyatlar haqida qo‘rqmasdan xabar berishi mumkin.

Umuman olganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini media tahdidlardan himoyalashni “taqiqlash” emas, “ongli va xavfsiz foydalanishga o‘rgatish” tamoyili asosida tashkil etish maqsadga muvofiq. Bunda ma’naviy-ma’rifiy tarbiya o‘quvchining ichki axloqiy mezonlarini shakllantirib, uni turli axborot ta’sirlariga nisbatan ongli, tanqidiy va mas’uliyatli munosabatga tayyorlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi. Ta’lim to‘g‘risida: O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Raqamli O‘zbekiston – 2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son Farmon // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2020.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida: 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmon // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – Toshkent, 2022.
4. Buckingham D. Media Education: Literacy, Learning and Contemporary Culture. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 219 p.
5. Hobbs R. Digital and Media Literacy: A Plan of Action. – Washington, DC: Aspen Institute, 2010. – 66 p.
6. Livingstone S. Children and the Internet: Great Expectations, Challenging Realities. – Cambridge: Polity Press, 2009. – 264 p.